

Tytuł projektu i jego cel

Rola i znaczenie dominującego przedsiębiorstwa (przemysłu) w regionach monokultury gospodarczej.

Realizatorzy: Związek Pracodawców Polska Miedź i WSB we Wrocławiu przy współpracy z KGHM Polska Miedź SA

Cel Projektu: identyfikacja poziomu i charakteru monokultury gospodarczej regionu oraz analiza jej społecznych i gospodarczych konsekwencji

Geneza

Stosunkowo krótka historia transformacji polskiej gospodarki sprawia, że pozostałości minionego okresu są ciągle widoczne i trudno poddające się zmianom. Do takich trudno zmieniających się trendów zaliczyć można procesy zmiany struktury gospodarki w regionach przemysłowych, zwłaszcza bazujących na wydobywaniu i przetwórstwie kopalin. Rozwój takich regionów był bardzo często zdominowany przez jeden przemysł lub nawet jeden podmiot. Ich monofunkcyjny charakter przez długi okres był ich pozytywnym wyróżnikiem, zapewniał pracę i dobrobyt, z czasem stał się balastem i problemem rozwojowym.

W Polsce jest wiele tego typu związków i zależności regionów i przemysłów (biznesów). Nie jest to specyfika jedynie przemysłów surowcowych i jedynie socjalistycznej koncepcji rozwoju. Takich miast, regionów jest na świecie wiele, a przykład bankructwa amerykańskiego Detroit świadczy o pewnej bezbronności nie tylko polityki rozwoju, ale również nauki wobec problemów z niej wynikających.

Brak jest nie tylko koncepcji rozwiązywania problemów wynikających z takiej swoistej monokultury, ale nawet sposobów identyfikacji siły tych związków (uzależnienia) i oceny na ile efekty monokultury są groźne. Jest wiele regionów, gdzie mimo że istnieje wyraźnie dominujący podmiot (pracodawca), czy dominujące przemysły, to ze względu „chwilowość” takiej dominacji lub zdolności regionu i regionów sąsiednich do równoważenia wpływu dominującego przez rozwój alternatywnych działalności i absorpcji skutków takiej dominacji, nie uznaje się ich za regiony monokulturowe (mówi się raczej o regionalnej specjalizacji).

Potrzeba badań

W literaturze przedmiotu wskazuje się na różne konsekwencje występowania regionów (miast) monofunkcyjnych. Z reguły wskazuje się na dużą wrażliwość regionu na niesprzyjające okoliczności, małą elastyczność i niskie zdolności adaptacyjne, niski poziom przedsiębiorczości społeczeństwa. Rządziej podkreśla się korzyści aktualne i potencjalne. Podkreśla się co prawda wpływ na dochody samorządów i mieszkańców, zupełnie marginalnie mówi się możliwościach wykorzystania sytuacji do budowy regionalnej specjalizacji.

Analiza przewidywanej skali problemów i korzyści (szans) rozwojowych związanych z monokulturą regionalną jest utrudnione ze względu na brak narzędzi identyfikacji skali związków i siły uzależnienia regionu i przemysłu (przedsiębiorstwa)..

Do określenia wielkości i struktury bazy ekonomicznej stosuje się zwykle jedną z tzw. pośrednich metod pomiaru – metodę wskaźnika nadwyżki pracowników. Uznaje się, że sytuację tego typu regionów należy „(...) rozpatrywać w dwóch aspektach wyspecjalizowania. Pierwszym jest wąska specjalizacja (monofunkcyjność) w ramach jednej gałęzi gospodarki (tu mierzona na poziomie sekcji i działów PKD), a drugim uzależnienie lokalnego rynku pracy od pojedynczych pracodawców (monozakładowość).”¹

Poznanie stopnia dywersyfikacji a tym samym uzależnienia miast od poszczególnych aktywności gospodarczych, w których się one specjalizują proponują dokonać przy wykorzystaniu wskaźnika E. Amemiya². Wartość wskaźnika zawiera się między 0 a 1, przy czym 0 oznacza całkowicie zdywersyfikowaną strukturę (taka sama liczba pracujących w każdej z analizowanych działalności), a 1 całkowitą monokulturę (wszyscy pracujący w jednej gałęzi).

Niektórzy autorzy proponują również mierzenie poziomu uzależnienia od przemysłu udziałem pracujących u największego pracodawcy wśród ogółu pracujących w mieście lub udziałem pracujących u trzech największych pracodawców wśród ogółu pracujących w mieście.

Wydaje się, że w dobie wdrażania nowych modeli zarządzania opartych na outsourcingu i automatyzacji wielu procesów są to miary ułomne, nie oddające rzeczywistego poziomu związania. Uzależnienie to obejmuje bowiem zdecydowanie szerszy zasięg – zarówno region (jego budżet), przedsiębiorców (ich rynek zbytu) jak i pracowników (dochody, ścieżki karier), ale też system kształcenia, organizacje NGO

Badania uwzględniające takie szerokie spektrum zależności są ważne z kilku powodów. Po pierwsze dostarczają wiedzy metodologicznej dotyczących narzędzi pomiaru monokultury. Ze względu na sporadyczną analizę tego zjawiska w literaturze krajowej i obcej analizy ograniczają się zwykle do rynku pracy i konsekwencji kryzysów w regionach monofunkcyjnych. Po drugie mają istotne znaczenie poznawcze – dostarczają aktualnej wiedzy o rzeczywistym poziomie uzależnienia i charakterze związków: region – przemysł – przedsiębiorstwo, co ma również znaczenia praktyczne (powód trzeci) dla prac nad koncepcjami rozwoju w regionie.

Jak badać stopień dominacji i uzależnienia ? Zarys koncepcji.

¹ Gwosdz K., Ciechowski M., Micek G., *Ekonomiczne podstawy funkcjonowania i rozwoju gospodarki miast* [w:] *Badanie funkcji, potencjałów i trendów rozwojowych miast w województwie małopolskim* (red.) B. Domański, A. Noworól. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 138.

<http://www.politykarozwoju.obserwatoria.malopolska.pl/CmsContent.mvc/NewsDetails/8/197> (30.11.2011).

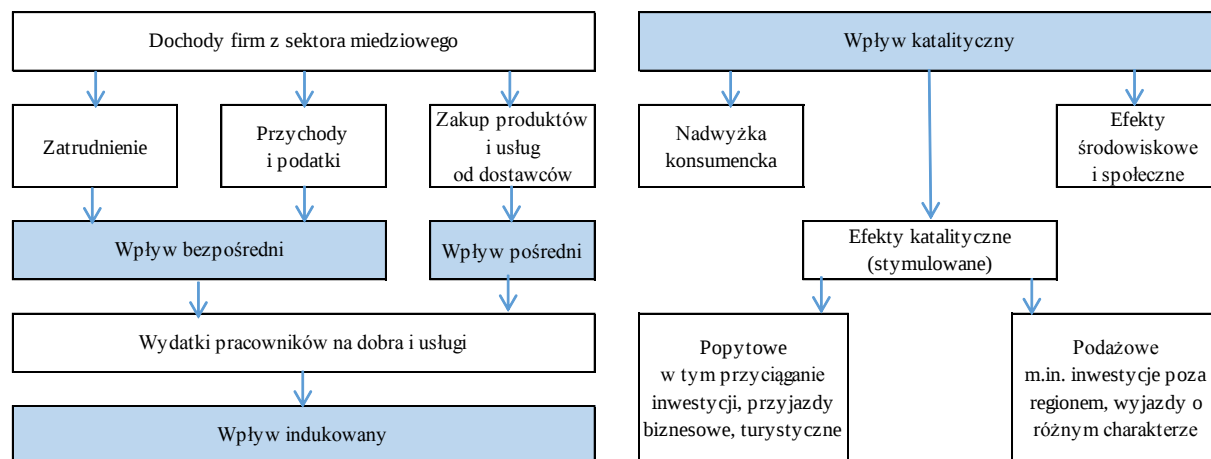
² (K. Gwosdz, M. Ciechowski, G. Micek, op. cit. s. 137)

Według naszej koncepcji *monokulturowość* regionu obejmuje trzy poziomy „uzależnienia” od jednego przemysłu i/lub jednego (głównego) pracodawcy.

Na poziom pierwszy- składają się czynniki obiektywne, względnie łatwo policzalne, przejawiające się w regionalnej strukturze zatrudnienia, strukturze źródeł wpływów z PIT, CIT, itp. opłat lokalnych, itp.

Wysoki poziom uzależnienia przejawia się tutaj we wpływie na:

- a. regionalne zatrudnienie (strukturze zatrudnienia) : zatrudnienie – bezpośrednie, pośrednie, indukowane

Rys. Efekt zatrudnienia

Źródło: opracowano na podstawie E. Pancer-Cybulska, Ł. Olipra, L. Cybulski, A. Surówka, *Transport lotniczy a regionalne rynki pracy w Polsce*, Uniwersytet Ekonomiczny, Wrocław 2014, s. 47.

- b. regionalne (wpływy z tytułu CIT, PIT i innych

- c. na poziom rozwoju regionalnego

- d. poziom życia mieszkańców (w tym, poziom wynagrodzeń

Źródłem danych będzie tu głównie statystyka publiczna³ oraz dane samorządów lokalnych (gminnych).

Poziom drugi dotyczy tzw. „siły uzależnienia w powiązaniach gospodarczych i społecznych.[biznesowych i pracowniczych] (z głównym przemysłem/pracodawcą), charakterze infrastruktury, ukierunkowaniu szkolnictwa, modelach i celach biznesu małego i średniego, choć są to czynniki trudno mierzalne, to dające się wyrazić w kategoriach ilościowych.

- liczba lokalnych podmiotów współpracujących, w tym MSP,
- poziom przedsiębiorczości (liczba nowych .. na 1000 mieszkańców
- rynek pracy i poziom bezrobocia [alternatywne zatrudnienie]
- alternatywne możliwości [bariery wejścia do biznesu wyższe....]

Źródła wiedzy : Badania na bazie analizy sieci biznesowej (Business Network Analysis)]

- Określenie stopnia uzależnienia podmiotów od KGHM SA

³ ograniczenia

- Określenie stopnia elastyczności (możliwości funkcjonowania podmiotów poza zasięgiem relacji z KGHM SA
- Określenie stopnia konkurencyjności i nisz rynkowych wśród podmiotów zależnych
- Określenie możliwości powstawania firm odpryskowych

Trzeci poziom to uzależnienie fizyczne oraz głównie „mentalne”. Oznacza ono „kalkę myślową” mieszkańców regionu wiążącą się z przekonaniem o dominującej roli przemysłu/pracodawcy w przestrzeni społecznej i gospodarczej, wypełniającej praktycznie przestrzeń możliwości rozwojowych. To uzależnienie mentalne powoduje, że za racjonalne i priorytetowe zachowanie uznaje się wykorzystywanie szans i możliwości związanych z przemysłem (monokulturą), a inne formy aktywności gospodarczej i społecznej jako zachowania alternatywne. Oznacza ono w szczególności przekonanie, że „bezpieczeństwo socjalne związane z pracą w przedsiębiorstwach związanych z monokulturą, może być z trudem kompensowane przez perspektywy pracy na własny rachunek”⁴, a dobra praca w przedsiębiorstwach związanych z dominującym podmiotem jest zdecydowanie wyżej ceniona niż praca we własnym przedsiębiorstwie.

Źródła wiedzy: Wykorzystanie w analizach zarówno wyników badań ankietowych prowadzonych wśród społeczności lokalnej, badań jakościowych prowadzonych wśród przedsiębiorców jak i danych statystyki publicznej a także najnowszych danych o aktywności gospodarczej i społecznej pochodzących z przedsiębiorstw.

Wiedza o poziomie uzależnienia na tych trzech poziomach pozwala na zbudowanie w miarę pełnego obrazu zjawiska.

Podstawowe pojęcia - monokultura a specjalizacja

W przypadku analizy regionów z dominującą rolą przemysłów wydobywczych używamy pojęcia monokultury a nie specjalizacji.

Zjawiska monokultury przemysłowej nie traktujemy jako oceny stanu rozwoju regionu, a jako miarę związania tego rozwoju z jednym przedsiębiorstwem (jednym przemysłem). Może ona być utożsamiana z regionalną specjalizacją, jeśli pozwala stworzyć sieć powiązań gospodarczych, społecznych, technologicznych, naukowych stanowiących podstawę długotrwałego rozwoju. Uznajemy jednakże, że istnieje specyficzny dla każdego regionu poziom takiej dominacji, po przekroczeniu którego ujawniają się negatywne konsekwencje nadmiernego uzależnienia i jednostronnego rozwoju. Uznajemy, że dopiero głębsza analiza tego uzależnienia przesądzać będzie o jego charakterze. Nie można uznać regionu za wyspecjalizowany jedynie na podstawie związania z regionem określonej liczby osób zatrudnionych.

⁴ Zob. *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w regionach o monokulturze przemysłowej*, (red.) K. Safin, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław, 2002, s. 8.

Specjalizacja rozumiana jako ograniczenie (skupienie się) zakłada świadome działanie, ma także wydźwięk pozytywny, oznacza bowiem fachowość, biegłość, doskonałość w wąskim obszarze. Ograniczenie pojęcia (i miar) jedynie do analizy udziałów zatrudnienia w danej dziedzinie do zatrudnienia w ogóle, będzie bliższe pojęciu monofukcyjności, może mieć charakter przypadkowy (związany jedynie z występowaniem określonych zasobów).

Zestaw spotykanych w statystyce publicznej i literaturze przedmiotu **miar specjalizacji** (w tym specjalizacji przemysłowej) jest bardzo szeroki, lecz większość z nich zbudowana jest na podobnej zasadzie i akcentuje względne przewagi wobec określonych punktów odniesienia. Udział produkcji czy zatrudnienia danej branży w regionie porównujemy z analogicznym odsetkiem w innych regionach, w całym kraju lub w Unii Europejskiej.⁵

Na ułomność takie prostego porównywania wskazuje przykład Dolnego Śląska: Mimo że województwo dolnośląskie skupiało w 2017 r. 99,9% zatrudnionych w Polsce w klasie 07.29 (wskaźnik lokalizacji wyniósł 12,73) istniała inna klasa mająca wskaźnik lokalizacji jeszcze wyższy – 12,75 (odpowiadało to 100% pracujących). Jedyna w Polsce osoba pracująca przy chowie i hodowli wielbłądów i zwierząt wielbłądowatych (klasa 01.44) prowadziła działalność na Dolnym Śląsku.

Specjalizacja regionalna determinowana jest czymś więcej niż jedynie efektem bliskości geograficznej czy sektorowego skupiania się zlokalizowanych w przestrzeni podmiotów gospodarczych.

Przestrzeń fizyczna (geograficzna), nie jest jedynym „nośnikiem” specyfiki specjalizacji regionalnej. W różnych okresach ważna staje się np. bliskość społeczno-kulturowa (*socio-cultural proximity*) i relacyjna (*relational proximity*), bliskość zorganizowana (*organised proximity*) i instytucjonalna (*institutional proximity*), a ostatnio szczególnie interesującą staje się kategoria bliskości poznawczej (*cognitive proximity*).⁶

Jako miary wykorzystywane do identyfikacji procesu specjalizacji regionalnej przyjmuje się aglomerację i koncentrację⁷. Aglomeracja rozumiana jako przestrzenne a koncentracja jako sektorowe skupienie podmiotów. Uwzględnienie aglomeracji i koncentracji w określaniu specjalizacji regionalnej nie oznacza konieczności występowania tych dwóch procesów jednocześnie i na z góry ustalonym poziomie. będzie ona występować nawet przy niskim poziomie aglomeracji i koncentracji działalności gospodarczej.

Z tego zestawienia dwu parametrów i przy uwzględnieniu korzyści uzyskiwanych przez region i firmy wyłaniają się co na cztery skrajne sytuacje.

⁵ A. Ochojski, A. Polko, P. Churski, K. Kopczewska, specjalizacja regionalna: Podstawy koncepcyjne i aspekty interpretacyjne.

https://www.researchgate.net/publication/309580446_Specjalizacja_regionalna_podstawy_koncepcyjne_i_aspekty_interpretacyjne

⁶ Tamże s.31

⁷ Aglomerowanie to tyle, co nagromadzenie, skupienie czegoś

Ryc. 1. Modelowe sytuacje opisujące specyfikę specjalizacji regionalnej

Źródło: Opracowanie.....s.34

W pierwszym przypadku, oznaczonym na ryc. 1 jako **S1**, występują wysokie poziomy sektorowej koncentracji i aglomeracji przestrzennej, których splot może stanowić podstawę uzyskiwania korzyści przez firmy i region. (np. specyfika Sillicon Valley). Drugi przypadek oznaczony jako **S2** wskazuje na zasadniczo niższe poziomy koncentracji przy wysokich poziomach aglomeracji. (mogą być regiony o silnie zdywersyfikowanej strukturze działalności gospodarczych. Działalności te zlokalizowane są w obszarach metropolitalnych oraz dużych miastach mających dobrze rozwinięte rynki: pracy oraz firm otoczenia biznesu.). **Przypadek oznaczony jako S3 - nie występuje szczególne nasilenie procesu aglomeracji (skupienie przestrzenne), natomiast wyraźnie zaznacza się ponadprzeciętna koncentracja sektorowa.** Tak rozumiana specjalizacja regionalna wynika z unikatowości miejsca (regionu), a nie specyfiki aglomeracyjnej. Łącznie występująca unikatowość i koncentracja sektorów, branż, czy łańcuchów produkcyjnych generuje szczególne korzyści w regionie. Za przykład można podać regiony o specjalizacji związanej przede wszystkim z działalnością surowcową (np. Zagłębie Miedziowe w południowo-zachodniej Polsce), czy wytwarzaniem prostych, nieprzetworzonych produktów, a także rolnictwem i hodowlą zwierząt (np. regiony winiarskie we Francji). W regionach o modelu S3 o ponadprzeciętnej koncentracji sektorowej dochodzi często do tworzenia się ośrodków monofunkcyjnych. „Stanowią one takie struktury przestrzenno-

gospodarcze, w których wpływ jednego podmiotu na rozwój lokalny i regionalny ma miejsce nie tylko na płaszczyźnie ekonomicznej, lecz także społecznej i środowiskowej.”⁸

Przypadek oznaczony jako **S4**, należy odczytywać jako ten, gdzie trudno wskazać na szczególnie wysoki poziom koncentracji i aglomeracji, a mimo to pozwalający na wskazanie co najmniej znaczących podstaw kształtowania (jeśli niedojrzałej) specjalizacji regionalnej. Przykładem takiej sytuacji mogą być regiony, w których swoją aktywność realizują wybitne jednostki w danej dziedzinie, np. sektorze kultury lub zlokalizowane są: pojedyncze renomowane instytucje oraz specjalistyczna⁹.

Wnioski i rekomendacje

Badania nad monokulturą i jej charakterem, które prowadził Związek Pracodawców Polska Miedź i WSB we Wrocławiu przy wsparciu organizacyjnym KGHM w Zagłębiu Miedziowym ujawniły kilka kluczowych zachowań głównych aktorów społecznej i gospodarczej sceny lokalnej. Zaliczyć do nich można społeczność lokalną, władzę samorządową, głównego pracodawcę.

KGHM Polska Miedź SA jak wynika z danych statystyki publicznej i Spółki jest silnie zakorzeniony w regionie nie tylko i nie tyle ze względów naturalnych – bazując na złożach skoncentrowanych lokalnie, lecz głównie poprzez siłę związków gospodarczych i społeczne zaangażowanie. KGHM to centrala, 10 oddziałów, ponad 70 spółek (2017 rok) wchodzących w skład Grupy Kapitałowej, zatrudniających blisko 32 tysiące pracowników, z czego prawie 26 tysięcy to mieszkańcy Zagłębia Miedziowego. KGHM to ponad 26 tysięcy dostawców, z czego 1/3 pochodzących z Dolnego Śląska a 10% z Zagłębia Miedziowego. Jak wynika z danych Przedsiębiorstwa, łączna wartość wszystkich podatków, opłat i danin zapłaconych przez KGHM w 2017 na rzecz samorządów wynosiła 583 miliony złotych.

Z perspektywy mieszkańców dominuje przekonanie, że KGHM wywiera silny pozytywny wpływ na życie mieszkańców i rozwój region.

KGHM w odczuciu mieszkańców to nie tylko główny pracodawca, oferujący stabilne zatrudnienie i wysokie zarobki, ale również aktywny animator życia społecznego. Zapewnia wysoki poziom życia nie tylko swoim pracownikom i ich rodzinom, ale poprzez inicjatywy społeczne i dostęp do nich dla wszystkich mieszkańców pozytywnie wpływa na poziom życia wszystkich mieszkańców regionu i jego postrzeganie przez inwestorów i mieszkańców z innych regionów. Obraz KGHM w opinii mieszkańców daje się opisać poprzez pięć podstawowych obszarów, w których ujawnia się wpływ Grupy KGHM na społeczne i gospodarcze życie Zagłębia Miedziowego:

– oddziałuje na kariery zawodowe mieszkańców regionu;

⁸ I. Blam, K. Borseková, K. Vitálišová, M. E. Sokołowicz, *Monomiasta i ich specjalizacje. 25 lat po transformacji ustrojowej – refleksje z Rosji, Słowacji i Polski* [w:] STUDIA PAN, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, 2016, Nr 170.

⁹A. Ochojski i inni...op.cit. ...s.34-35

- pełni w stosunku do nich rolę „darczyńcy i opiekuna”,
- niewątpliwie jest też regionalną marką,
- stanowi „przedmiot pożądania” w budowaniu ścieżki kariery zawodowej
- jest źródłem specyficznych zagrożeń

Z perspektywy lokalnego biznesu (głównie MSP) KGHM to w wielu dziedzinach kluczowy partner dla lokalnego biznesu, solidny i stabilny płatnik. Równocześnie jednak zagrożenia w obszarze rynku pracy (oferuje stawki i bonusy nieosiągalne dla innych). Partnerstwo biznesowe ma „nierówny” charakter. Małe firmy przystępują do przetargów na warunkach ściśle określonych (narzuconych), zwykle bez możliwości negocjacji.

Postawy samorządów lokalnych dają się opisać w formie głównych strategii względem głównego pracodawcy. Konkretnych rozwiązań może być wiele. Jak się wydaje można je ułożyć w przestrzeni ograniczonej dwiema skrajnymi postawami- ścisłym związaniem regionu z przemysłem miedziowym na zasadzie partnerskiej po szukanie alternatyw rozwojowych.

Pierwszy (skrajny) sposób zachowań, to wyjście naprzeciw potencjalnym strategiom KGHM i pozyskiwanie spółki na rzecz rozwoju lokalnego. Taka koncepcja polityki regionu opiera się na założeniu, że dynamiczny rozwój nowoczesnego koncernu miedziowego to szansa a nie zagrożenie dla regionu, nawet jeśli ceną sukcesu będzie dominacja jednego przedsiębiorstwa i podporządkowanie rynku lokalnego. Wynikająca z takich założeń koncepcja polityki lokalnej sprowadza się do pozyskania dla regionu jak największej części inwestycji KGHM. Sposobem do osiągnięcia pozytywnego rezultatu będzie tu wykorzystanie wszelkich możliwych dla władzy lokalnej zachęt i preferencji i stosowanie ich w taki sposób, aby mogły okazać się preferencyjne wobec innych zewnętrznych ofert. Taka strategia oznacza z reguły istotne ograniczenia bieżących przychodów w budżetach lokalnych. Alternatywny (skrajny) sposób zachowania władz lokalnych polega na uniezależnianiu gospodarki od monokultury przemysłu miedziowego. Taka koncepcja opiera się na założeniu, że każda monokultura jest poważnym zagrożeniem w elastycznej i z natury niestabilnej gospodarce rynkowej. W tym przypadku zadaniem polityki lokalnej jest jak ograniczenie uniezależnienia od wiodącego przedsiębiorstwa poprzez intensywną budowę alternatywnych wobec miedzi ośrodków wzrostu gospodarczego. Drogą realizacji tego typu działań jest maksymalne egzekwowanie wszelkich możliwych świadczeń, należności zobowiązań ze strony spółki na rzecz regionu, po to by środki te zainwestować w nowe centra wzrostu gospodarczego.

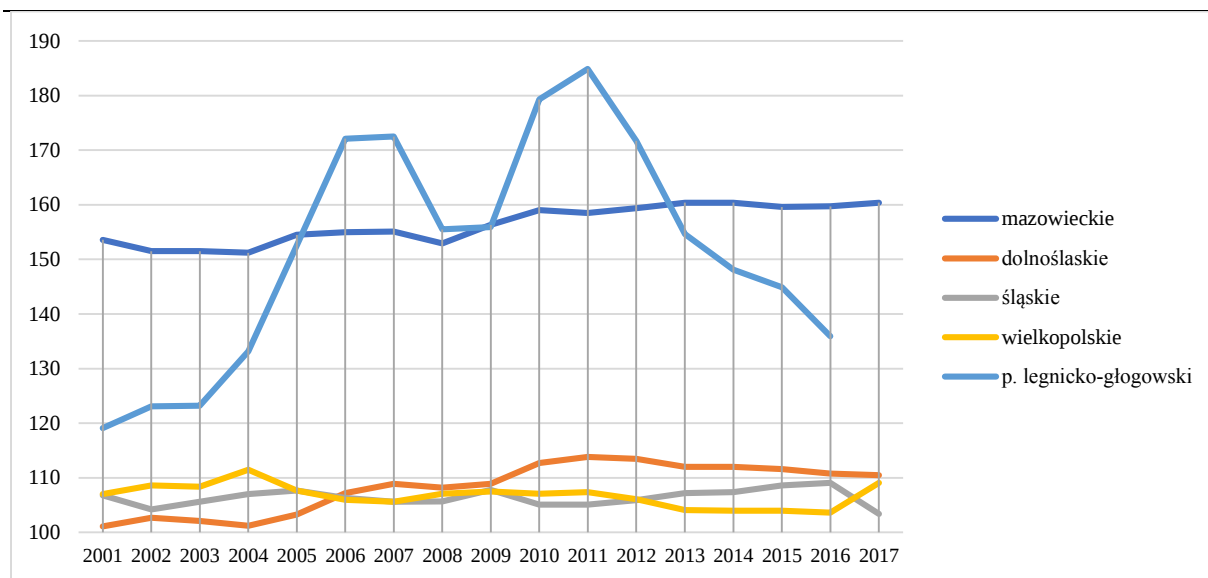
Wnioski- Relacje pomiędzy tymi aktorami mają z reguły charakter „naturalny” wynikają z ról jakie są zadekretowane dla każdego z nich lub z ich przekonań o własnej roli, mają z reguły charakter pasywny i roszczeniowy.

Partnerzy lokalni z reguły nie dostrzegają, że :

- współpraca z KGHM nie ma charakteru długofalowego (jeśli chodzi o planowane koncepcje);
 - nie ma współdziałania na poziomie budowy strategii gminnych ;
-

- KGHM nie jest traktowany jako podstawa budowy potencjału rozwojowego gmin a głównie źródło doraźnego zasilania finansowego

-- regiony wyspecjalizowane to regiony wrażliwe na zakłócenia/czynniki zewnętrzne; ich okresowe przewagi nie mają charakteru ciągłego

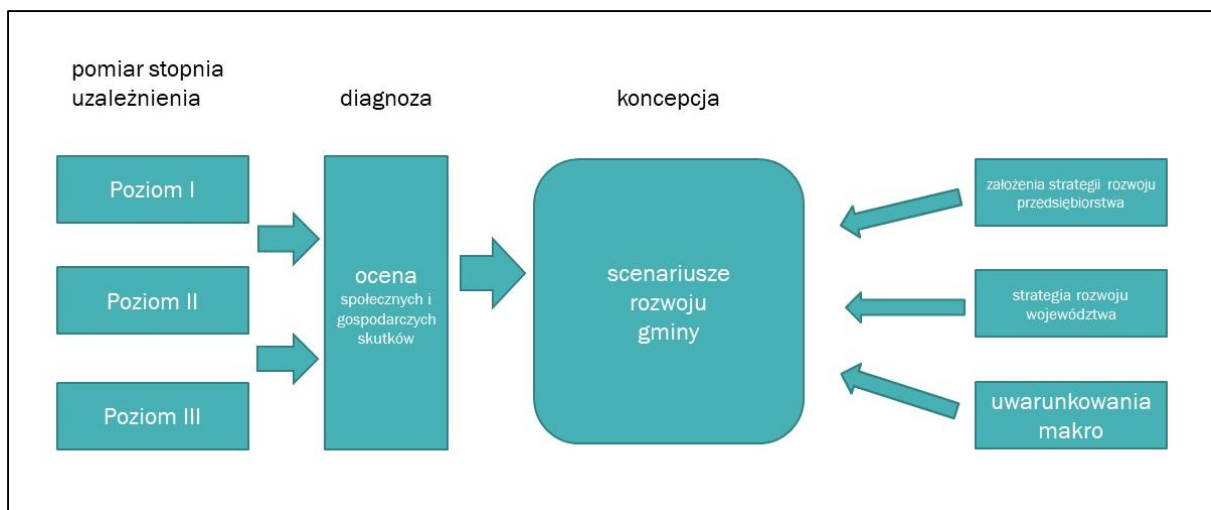
Rys. Podregion legnicko-głogowski na tle 4 najbogatszych województw. PKB na 1 mieszkańca w latach 2001-2017 (Polska = 100)

-poziom przedsiębiorczości mieszkańców i aktywność MSP jest niższy niż średnia krajowa, a dążenie do związania swoich losów zawodowych z KGHM jest ciągle silniejsze niż dążenie do własnego biznesu
- ogólny wniosek wiąże się z dostrzegalną zbyt słabą aktywnością głównych aktorów w wykorzystywaniu potencjału głównego pracodawcy a zwłaszcza potencjału współdziałania ; dominuje postawa „ssania” biernego oczekiwania na korzystne transfery w jedną stronę – z KGHM do regionu

Kluczowe wyzwania

Szczegółowa identyfikacja postaw i kluczowych wyzwań przed jakimi stoją poszczególne gminy wymaga pogłębionych badań zwłaszcza wśród samorządów. Będą one elementem drugiego etapu projektu, który pozwoli zidentyfikować główne postawy i wyzwania .

Będą one z kolei punktem wyjścia do określenia wariantowych (scenariuszowych) koncepcji rozwoju Zagłębia Miedziowego przy uwzględnieniu roli i planów rozwojowych KGHM

Rys. Schemat działań w ramach projektu